

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.32(4)-9

УДК 316.74:2

МОНІТОРИНГ СТАВЛЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ДО
АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В УКРАЇНІMONITORING THE ATTITUDE OF THE ORTHODOX CHURCH TO
SEVENTH-DAY ADVENTISTS IN UKRAINEВ. В. Куриляк
О. О. Полумисна

Актуальність теми дослідження. Стосунки між релігійними конфесіями, особливо між більшістю і меншістю, традицією та появою нових релігійних течій викликають значний інтерес у наукових дискурсах. Відтак рухаючись у напрямку запозичення політики та етики міжрелігійного спілкування в процесі Євроінтеграції українські релігійні спільноти, особливо міжконфесійні стосунки потребують глибокого аналізу та осмислення.

Постановка проблеми. Одними із проблемних міжрелігійних стосунків на теренах України є стосунки між православ'ям та пізніми протестантами, у т.ч. й адвентистами. Це є природнім явищем, оскільки адвентизм є явищем західним і його представники релігійною меншістю, яка на думку православних руйнує інакшим доктринальним вченням ustalені українські традиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслення рівня стосунків релігійних конфесій: православ'я та адвентизму базувалося на матеріалах опублікованих в засобах масової інформації України.

Постановка завдання. Охарактеризувати ставлення православ'я до протестантської конфесії – Церкви Адвентистів сьомого дня.

Виклад основного матеріалу. Виявлено, що віряни, які сповідують православ'я упереджено ставляться до протестантів, зокрема й до адвентистів. З одного боку прибічники

Urgency of the research. Relations between religious denominations, especially between the majority and the minority, tradition and the emergence of new religious movements are of considerable interest in scientific discourses. Therefore, moving in the direction of borrowing the policy and ethics of interreligious communication in the process of European integration, Ukrainian religious communities, especially interfaith relations, need in-depth analysis and understanding.

Target setting. One of the problematic interreligious relations in Ukraine is the relationship between Orthodoxy and late Protestants, including and Adventists. This is a natural phenomenon, because Adventism is a Western phenomenon and its representatives are a religious minority, which according to the Orthodox destroys the established Ukrainian traditions by a different doctrinal doctrine.

Actual scientific researches and issues analysis. The definition of the level of relations between religious denominations: Orthodoxy and Adventism was based on materials published in the media of Ukraine.

The research objective. Describe the attitude of Orthodoxy to the Protestant denomination - the Seventh-day Adventist Church.

The statement of basic materials. Orthodox believers have been found to be prejudiced against Protestants, including Adventists. On the one hand, adherents of Orthodoxy see

православ'я вбачають в адвентизмі іноземний (чужорідний) релігійний елемент, віряни якого своєю діяльністю нівелюють тисячолітні традиції домінуючої Церкви в Україні. А з іншого боку вважають, що ця конфесія поєднавши у своїй доктринальній системі окремі елементи вчення баптистської та єврейської релігій перетворилася на релігійну платформу для розповсюдження єретичних ідей серед православних християн. Більше того релігійний антагонізм з боку православ'я також проявляється термінології, які досі використовують православні віряни, називаючи протестантів, у т.ч. й адвентистів "сектами" або "сектантами". Констатовано, що взаємне несприйняття та релігійний антагонізм можна пояснити різницею світоглядів та релігійною конкуренцією. Хоча в контексті світової релігійної толерантності у середовищі науковців провідних країн світу подібна термінологія до визнаних протестантських конфесій є неприпустимою та дискримінуючою. Однак, авторами також наведені позитивні згадки та відгуки в мас-медіа про адвентистів з боку православ'я. Позитивним аспектом адвентистів названа ґрунтовна доктринальна система, яка є сталою, систематично викладеною та оприлюдненою. Але найбільше схвальних відгуків від православ'я отримало вчення адвентистів про принципи здорового способу життя.

Висновки. Підсумовуючи дослідження, авторки констатують, що наявність схвальних відгуків про здоровий спосіб життя адвентистів та ґрунтовну доктринальну систему не вирівнює статуси обох конфесій, принаймні на території України.

Ключові слова: православ'я, адвентист, міжконфесійні стосунки, релігійний антагонізм.

Adventism as a foreign (foreign) religious element, whose members level the millennial traditions of the dominant Church in Ukraine. On the other hand, it is believed that this denomination, combining in its doctrinal system certain elements of the teachings of the Baptist and Jewish religions, has become a religious platform for the spread of heretical ideas among Orthodox Christians. Moreover, religious antagonism on the part of Orthodoxy is also manifested in the terminology still used by Orthodox believers when referring to Protestants, including and Adventists by "sects" or "sectarians". It is stated that mutual intolerance and religious antagonism can be explained by differences in worldviews and religious competition. Although in the context of world religious tolerance among scholars of the world's leading countries, such terminology to recognized Protestant denominations is unacceptable and discriminatory. However, the authors also cite positive references and responses in the media about Adventists from Orthodoxy. A positive aspect of Adventists is a thorough doctrinal system that is stable, systematic, and publicized. But the most positive response from Orthodoxy was given by Adventist teachings on the principles of a healthy lifestyle.

Conclusions. Summing up the research, the authors state that the presence of positive reviews about the healthy lifestyle of Adventists and a thorough doctrinal system does not equalize the status of both denominations, at least in Ukraine.

Key words: Orthodoxy, Adventist, interfaith relations, religious antagonism.

Актуальність теми. На сьогодні ставлення православних християн до протестантів є не однозначним. Більше того, кожен із представників цих релігійних конфесій відстоює власну позицію і вважає свою віру єдино правильною. Це можна зрозуміти, оскільки формування інакшого

світогляду, різне ставлення до дійсності породжує взаємне “антагоністичне” ставлення один до одного, яке підсилюється релігійною конкуренцією. Тому аналіз ставлення традиційної для України релігії – православ’я в обличчі її прибічників до Церкви Адвентистів сьомого дня може стати потрібним науковим майданчиком для майбутньої міжконфесійної дискусії.

Виклад основних матеріалів дослідження. Про протестантизм, зокрема в Україні, висловила відома релігієзнавиця Л. Филипович, стверджуючи, що “протестантизм деномінізував християнство, запропонувавши світові варіативне розуміння вчення Ісуса Христа та прочитання Біблії” [9, с. 55]. Схожу думку про українських протестантів висловлює доктор філософських наук, професор О. Рябініна. Вона вважає, що поява протестантизму трансформувала християнську культуру, внаслідок чого постав “новий тип людини, з новим ставленням до життя й до себе. А християнська духовність постала як смислова основа нової трудової етики і стала надихати на раціонально-практичне перетворення світу” [7]. Роздробленість протестантських конфесій зумовлює те, що віряни православної церкви ставляться до протестантів, у т.ч. й до адвентистів, негативно або упереджено, хоча останні теж не становлять собою монолітну адміністративно та доктринально єдину релігійну конфесію. Однак у сучасних умовах розвитку інформаційних та комунікаційних технологій з’явилася можливість дослідити, яким постає образ протестантів, зокрема адвентистів, у статтях, розміщених на сайтах православних релігійних установ України, що й зумовлює актуальність та формулює мету нашого дослідження.

Певна упередженість до протестантської віри простежується як в побутових умовах, так і в медійних. Не кожен представник православ’я має уявлення про принципи, характерні для протестантської релігії. Відповідно, незнання тих чи інших особливостей провокує людську свідомість до упередженого ставлення. Медіа, у свою чергу, продукують певні стереотипи щодо протестантів. Так, у різних публікаціях православної церкви щодо адвентистів простежується спільна тенденція називати Церкву АСД “сектою”. Здебільшого це висловлювання використовується в якості зневажливого ставлення до даної релігійної групи. Наведемо приклади таких висловів: “американська секта” [2], “секта американського походження, яка вийшла з середовища баптизму” [1] тощо. У цих прикладах до слова “секта” підсилюючим ефектом є слово “американський” та “баптизм”, оскільки здебільшого православні читачі мають негативне ставлення як до одного, так і до іншого.

Лише одне з обраних для аналізу джерел розповідає, що слово “секта” “не треба сприймати як образливе”, це лише “констатація факту”. Є. Павличева, авторка статті “Священик про адвентистів – миролюбно, але чесно”, спілкувалась зі священиком В. Лопатко, який стверджує, що “протестантський світ по суті своїй сектантський вже в силу своєї неоднорідності” [6]. Він наводить причини такого погляду: “Одні принципово виокремлюють, що вони баптисти – тобто ті, хто занурюють”, інші особливі тим, що “акцентують увагу на другому приході Христа”, а п’ятидесятники – “на сходженні Святого Духа” [6]. “Християнство розбирається на за частини – це і є прояв сектантського характеру” [6]. Священик пояснює, що протестантизм роздробився, і кожна релігійна група звертає увагу на якийсь окремий сектор християнського вчення, при цьому

вважаючи, що “саме у них – повнота християнства” [6]. Тому робиться висновок, що це насправді є “сектантство та ересь”. Окрім того, наголошується, що саме православна церква “володіє повнотою, тому що вона органічно і гармонійно містить в собі п'ятидесятницю, баптизм і адвентизм” [6]. Тобто, В. Лопатко вважає, що православ'я містить в собі гармонійно поєднані всі частинки християнської істини.

Православні інтернет-джерела, розповідаючи про адвентистів, завжди згадують проголошення Уільямом Міллером Другого Приходу Христа у 1843-1844 році. Робиться акцент на тому, що згодом сам Міллер визнав цю дату неправильною. Наголошується, що Міллер назвав не лише рік, а й “точно вказав день і місяць, а також гору в штаті Нью-Йорк, на яку безпосередньо повинен зійти Христос” [1]. У цій публікації підкреслюється, що “у зазначений день послідовники Міллера, одягнувши білий одяг, розташувалися на “горі суду”. Подібними словами ця подія описується на сайті Почаївської лаври: “Нещасні люди у величезній кількості напередодні 22 числа (22 жовтня 1844 року) зодягнулися в білий одяг і вийшли до “гори суду” – так називалася одна гора в штаті Нью-Йорк, на яку в хмарі повинен був зійти Христос” [5]. Очікувана подія не відбулася, а “пророцтво виявилось простим обманом” [5].

Стверджується, що у 1844 році в рух Уільяма Міллера вкратилися “нехристиянські елементи, які захопили у свої руки владу над цим рухом” [1]. Йдеться про ідею заперечення “безсмертя душі” та тлумачення “вічних мук як повного знищення грішників”. Іншими словами, адвентисти вважають, що людська душа є смертною та “перебуває в мертвому тілі до Воскресіння”, а “християнське вчення про пекло та вічну відплату заперечується”. У цей час було прийнято рішення “святкувати старозавітну суботу замість християнського святкування воскресіння” (неділі) [1; 10]. Розповідається, що у 1845 році Уільям Міллер зі своїми однодумцями були виключені з церкви баптистів, внаслідок чого вони заснували “організацію адвентистів” [1].

Представники Церкви Адвентистів сьомого дня називають “період несправджених пророцтв Міллера” “великим розчаруванням” [3]. Оскільки Христос не прийшов видимим чином, однак за розрахунками Міллера він повинен був прийти, то робиться висновок про те, що Христос насправді прийшов, лише “невидимим чином” (у відповідності до пояснень статті на православному сайті). Там же стверджується, що у 1844 році відбувся “невидимий прихід Христа” у Святе Святих небесного святилища, куди нібито впродовж “19 століть його не пускали ангели”. Це тлумачення, вважають православні автори, впровадила “американка Олена (Еллен) Уайт”. При цьому автори подають два твердження: 1) “Ніяких “слідчих судів”, які почалися в 1844 році на небі, Біблія не знає” та не описує; 2) “нумерологія і активне обчислення дат якихось важливих подій, далекі Біблії”. А підставою істинності доктрини слідчого суду у адвентистів є лише “видіння” Еллен Уайт. Православні також стверджують, що “до Уайт ніхто не вчив доктрині про “небесне святилище”, а також не навчав ідеї “невидимому приходу Христа в це святилище в 1844 році” [3].

Щодо православного ставлення до видінь та об'явлень Еллен Уайт, то, оскільки їхній зміст значно відрізняється від вчення православної церкви, їх треба вважати “лише лжеоб'явленнями” [3]. Самі видіння пояснюються пережитою дитячою фізичною травмою, яка, можливо, пошкодила письменниці мозок. При цьому допускалося, що не має потреби вважати, що

всі об'явлення Уайт відбувалися під безпосереднім впливом нечистих духів. Допустимий варіант того, що у Еллен Уайт були “благочестиві галюцинації” [3], до яких додавався певний демонічний вплив. Тобто, “її “одкровення” не можуть бути визнані по-справжньому християнськими” [3]. Автори доробку також підкреслюють, що сама Еллен Уайт та адвентисти вважали, що усі її об'явлення походили від Бога. У статті Еллен Уайт називається “адвентистською Вангою” [3]. Стверджується, що на працях та “пророцтвах” Еллен Уайт ґрунтується вчення “сучасної секти адвентистів сьомого дня” [10]. Також наводяться деякі приклади видінь цієї лідерки адвентизму, як-от: під час отримання видінь вона “літала на Сатурн і Юпітер” [10]. Ще висловлюється твердження, що вона передбачувала багато подій, які не відбулися, що “зайвий раз підтвердило хибність її “пророцтв” [10].

Щодо святості суботнього дня, то в публікації сказано, що це для адвентистів “чи не головний догмат християнства, який, як їм здається, був даний ще в четвертій заповіді з десяти, і з тих пір не відмінений” [3]. Тому, хоча адвентисти називають себе “Церквою християн”, однак “у строгому сенсі вони не є християнами”. Більше того, вони під виглядом християнства поширюють “псевдорелігійну суміш з різного роду заблуджень” [10].

Щодо вказання дат Другого Приходу Христа, то православні автори розповідають, що невдача 1844 року привела адвентистів до висновку, що суд на небесах буде тривати від 70 до 100 років, тому нова дата приходу очікувалась у 1932–1933 роках. Ці дати, згідно зі статтею, були поставлені тому, що адвентисти брали інформацію про вирахування часів у єврейських рабинів, “які чекали приходу свого “Месії” саме до цих років” [1]. У доробку вказується, що згодом “передбачення припало на 1995 рік, що також співпало з новими прогнозами рабинів” [1].

Загалом, православні автори вбачають великий вплив юдаїзму на адвентизм, зокрема у погляді на ідею тисячолітнього царства Месії. Вважається, що ця ідея була взята з книг юдейських рабинів. Також часто говорять про те, що адвентисти поєднали “юдейське очікування скорого пришестя Месії, який створить всесвітню державу з процвітаючим населенням”, з новозавітною доктриною про Другий прихід Христа у Славі.

Щоб підсилити антагоністичне ставлення до адвентистів, в описі Церкви АСД помічено, що “адвентистське розуміння Священного Писання лягло в основу вчення секти Свідків Єгови” [1]. При цьому засновника цієї релігійної організації Чарльза Рассела було названо “зневіреним адвентистом” [1].

До негативних рис адвентизму православні автори додають те, що члени Церкви АСД “з релігійних міркувань відмовляються служити в армії” [10] та виконувати обов'язок перед батьківщиною. Вони в кращому випадку вибирають альтернативну службу замість “повноцінної армійської служби” [10]. Більше того, на деструктивність Церкви АСД вказує те, що вони своєю діяльністю ображають “релігійні почуття православних і вірян інших конфесій”.

Однак у публікаціях православних зустрічається низка позитивних моментів. Так, доктор богословських наук, професор Київської Православної Богословської академії Української православної церкви Київського патріархату Дмитро Степовик вважав, що баптисти, п'ятидесятники та адвентисти сьомого дня – “це не секти, а наші брати та сестри” [8].

Аналогічної точки зору дотримувався Архієпископ Любомир кардинал Гузар (греко-католик), думка якого була представлена на сайті інтернет-ресурсу “Вголос” за 2013 рік. Він зазначив своє ставлення до баптистів, адвентистів та п’ятидесятників наступними словами: “Кожний з цих напрямків має свою точку тяжіння, харизматичну спрямованість. Треба до них пильніше приглянутися” [4]. Також він додав: “І не слід боятися щось запозичити. Адже за кожним напрямком – чимало людей” [4]. Він відрізняє ці протестантські течії від “так званих неорелігій”, які “позбавлені будь-якої глибини думання, стоять на хибній дорозі, а тому не мають програми життя”. Ці неорелігійні рухи, згідно зі словами Гузара, мають обмежений час існування, але, незважаючи на це, “вони можуть ввести духовно слабих людей в оману” [4].

Окрім того, на повагу заслуговує те, що людина, яка бажає прийняти хрещення в Церкві АСД, може бути до нього допущена лише через два роки вивчення Біблії. І лише тоді, коли адвентистські служителі переконуються, що людина вже готова здійснити цей обряд [6]. Позитив вбачається у тому, що адвентисти не збільшують кількість членів без належного ознайомлення людини з принципами та вченням конфесії.

Православні автори позитивно сприймають те, що адвентисти відкрито визнають, що “Бог може надихати християн і в післяапостольський період” [6] і що Бог яскраво присутній не лише в Церкві в період першого століття [6], Подібний погляд відсутній у багатьох протестантських церквах, однак він притаманний православ’ю, коли мовиться про Священне Передання, яке передавалося побожними людьми впродовж усіх віків існування православної Церкви. Однак, на думку адвентистів, це об’явлення в післяапостольський період передалося через Еллен Уайт. У такому випадку православні запитують адвентистів: “Чи ж Бог ні з ким не спілкувався, починаючи з II століття і закінчуючи XIX століттям, коли з’явилися “одкровення” Уайт?” [6].

На сайті “Hranitel.club” розміщено публікацію “Адвентисти сьомого дня”, у якій наголошується на позитивних рисах в діяльності Церкви АСД: “вони утримують лікарні, здають і збирають донорську кров” [2]. Також будують коледжі, в яких у навчальному процесі суміщається викладення різноманітних дисциплін з фізичною працею та будують школи та університети в різних куточках світу, починаючи з 1860-х років. Проводять профілактичні заходи щодо психотропних речовин серед молоді та принципово не втручаються в політику, не закликають ні до чого радикального. Повідомляється, що на теперішній час адвентисти мають 1500 власних шкіл на усіх материках і не лише в англomовних країнах. Аналогічна ситуація з університетами, яких наразі більше за 150 одиниць. Окрім того, згадується “десяток медичних університетів” [2].

Стверджується, що у адвентистів є велика мережа медичних закладів – 150 лікарень та психдиспансерів. Для лікування онкологічних захворювань. А в 1990 році у США адвентистами був відкритий перший у США та у світі “клінічний центр протонної терапії”. Доводиться, що в адвентистських медичних центрах лікуються пацієнти будь-якої релігії. Також адвентисти пропагують здоровий спосіб життя. У цій же статті подається інформація, що “за даними медиків АСД, тривалість життя в їх Церкві вище середньої на 6 років” [2].

Висновки. Базуючись на матеріалах оприлюднених в медіа,

констатуємо, що православні християни у переважній більшості дещо упереджено ставляться до протестантів, зокрема адвентистів. Православний світ, з одного боку, вбачає в адвентизмі чужорідний релігійний елемент, який своєю діяльністю та вченням нівелює тисячолітні традиції Церкви. Більше того, на думку окремих православних вірян, конфесія адвентистів змішала у собі вчення баптистів, єврейських рабинів і стала платформою для тиражування єретичних ідей серед православних християн. Негативне ставлення проявляється у називанні громад протестантів “сектами”, при чому ті, хто так відгукуються про адвентистів, однозначно є впевненими у своїй думці. Таке ставлення зумовлено декількома факторами: неоднорідністю протестантської віри та акцентуванні на нездійсненні пророцтв провідників адвентизму У. Міллера (він не був членом Церкви Адвентистів сьомого дня) та Е. Уайт (не наведено переконливих доказів щодо здійснення чи не здійснення її “пророцтв”).

Окрім того, автори публікацій дещо іронічно ставляться до окремих переконань протестантів, зокрема адвентистів, віднаходячи негативні моменти у їхньому вченні та діяльності, до прикладу, ситуація з тим, що адвентисти намагаються уникнути служіння в армії (адвентисти служать в армії). Такі випадки підсилюють антагоністичне ставлення до цієї конфесії з боку православних. Та, незважаючи на це, згадуються позитивні риси адвентистів. Часто робиться акцент на серйозній релігійній основі, яку мають адвентисти на відміну від неорелігій, програми життя яких є швидкоплинними. Такі сторони адвентизму, як медична діяльність, оздоровча робота (будування лікарень, санаторіїв, зосередження на підтримці та профілактиці здоров'я) та принципи здорового способу життя, отримують схвальні відгуки від православних. Однак наявність позитивних відгуків жодним чином не вирівнює наразі статуси православної та адвентистської деномінацій, принаймні в Україні.

Список використаних джерел

1. Адвентисты 7-го дня (n.d.). *Миссионерский отдел Новосибирской Епархии*. Доступно: <<http://ansobor.ru/articles.php?id=264>>. [14 Квітень 2021].
2. Адвентисты седьмого дня 2018. *Православный клуб “Ангел-хранитель”*. Доступно: <<https://hranitel.club/19-adventisty-sedmogo-dnya>>. [14 Квітень 2021].
3. Инструкция по общению с адвентистами 2012. *Межрегиональное миссионерское православное общественное движение “Ставрок” памяти Святителя Николая Японского*. Доступно: <<https://stavroskrest.ru/content/instrukciya-po-obcsheniyu-s-adventistami>>. [14 Квітень 2021].
4. Муж сильного, творчого і благодійного слова 2013. *Інформаційна агенція “Вголос”*. Доступно: <https://vgolos.com.ua/articles/muzh-sylnogo-tvorchogo-i-blagodijnogo-slova_108797.html>. [14 Квітень 2021].
5. Осторожно, секта! Адвентисты седьмого дня или субботники (n.d.). *Официальный сайт Свято-Успенской Почаевской Лавры*. Доступно: <<http://rochaev.org.ua/?pid=1343>>. [14 Квітень 2021].
6. Павлычева, Е 2011. ‘Священник об адвентистах – миролюбиво, но честно. Интервью со священником Вячеславом Лопатко’, *Газета “Воскресные вести”, март, № 3 (113)*. Сайт: “Приход храма в честь Воскресения Христова”. Доступно: <http://www.hramdzh.nne.ru/publ/svjashhennik_ob_adventistakh_miroljubivo_no_chestno/3-1-0-73>. [14 Квітень 2021].
7. Рябініна, О 2019. Релігієзнавство: лекція. *Офіційний сайт Соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту*

- України. Доступно: <http://psi.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-socialnyh-i-gumanitarnyh-dyscyplin/RZ_6.pdf>. [14 Квітень 2021].
8. Слабінська, С 2008. 'Колядки і щедрівки мають вторинне значення', *Газета по-українськи, 3 січня*. Доступно: <https://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_kolyadki-i-schedrivki-mayut-vtorinne-znachennya/200505>. [14 Квітень 2021].
 9. Филипович, Л 2017. 'Протестантизм та його роль в утвердженні релігійного багатоманіття світу', *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, № 27, с. 54–62.
 10. Ярасов, А 2011. Псевдохристиянська секта "Адвентисти сьомого дня", *Веб портал "Переправа"*. Доступно: <<http://pereprava.org/privacy/505-psevдохristianskaya-sekta-adventisty-sedmogo-dnya.html>>. [14 Квітень 2021].

References

1. Adventisty 7-go dnya (Seventh-day Adventists) (n.d.). *Missionerskij otdel Novosibirskoj Eparhii*. Dostupno: <<http://ansobor.ru/articles.php?id=264>>. [14 Kvitin 2021].
2. Adventisty sedmogo dnya (Seventh-day Adventists) 2018. *Pravoslavnyj klub "Angel-hranitel"*. Dostupno: <<https://hranitel.club/19-adventisty-sedmogo-dnya>>. [14 Kvitin 2021].
3. Instrukciya po obsheniyu s adventistami (Instructions for communicating with Adventists) 2012. *Mezhregionalnoe missionerskoe pravoslavnoe obshchestvennoe dvizhenie "Stavros" pamyati Svyatitelya Nikolaya Yaponskogo*. Dostupno: <<https://stavroskrest.ru/content/instrukciya-po-obsheniyu-s-adventistami>>. [14 Kvitin 2021].
4. Muzh silnogo, tvorchogo i blagodijnogo slova (Men of a strong, creative and charitable word) 2013. *Informacijna agenciya "Vgolos"*. Dostupno: <https://vgolos.com.ua/articles/muzh-silnogo-tvorchogo-i-blagodijnogo-slova_108797.html>. [14 Kvitin 2021].
5. Ostorozhno, sekta! Adventisty sedmogo dnya ili subbotniki (Beware, sect! Seventh-day Adventists or Subbotniks) (n.d.). *Oficialnij sajt Svyato-Uspenskoj Pochaevskoj Lavry*. Dostupno: <<http://pochaev.org.ua/?pid=1343>>. [14 Kvitin 2021].
6. Pavlycheva, E 2011. 'Svyashennik ob adventistah – miroljubivo, no chestno. Intervyu so svyashennikom Vyacheslavom Lopatko (Priest on Adventists - Peaceful but honest. Interview with priest Vyacheslav Lopatko)', *Gazeta "Voskresnye vesti", mart, № 3 (113)*. Sajt: "Prihod hrama v chest Voskreseniya Hristova". Dostupno: <http://www.hramdzr.nne.ru/publ/svjashennik_ob_adventistakh_miroljubivo_no_chestno/3-1-0-73>. [14 Kvitin 2021].
7. Ryabinina, O 2019. *Religiyeznastvo: lekciya (Religious Studies: a lecture)*. *Oficijnij sajt Socialno-psihologichnogo fakultetu Nacionalnogo universitetu civilnogo zahistu Ukraini*. Dostupno: <http://psi.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-socialnyh-i-gumanitarnyh-dyscyplin/RZ_6.pdf>. [14 Kvitin 2021].
8. Slabinska, S 2008. 'Kolyadki i shedrivki mayut vtorinne znachennya (Carols and Christmas carols are of secondary importance)', *Gazeta po-ukrayinski, 3 sichnya*. Dostupno: <https://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_kolyadki-i-schedrivki-mayut-vtorinne-znachennya/200505>. [14 Kvitin 2021].
9. Filipovich, L 2017. 'Protestantizm ta jogo rol v utverdzhenni religijnogo bagatomanittya svitu (Protestantism and its role in the approval of the religious bagatomans of the world)', *Istoriya religij v Ukraini: naukovij shorichnik*, № 27, s. 54–62.
10. Yarasov, A 2011. Psevдохristianskaya sekta "Adventisty sedmogo dnya" (Pseudo-Christian sect "Seventh-day Adventists"), *Veб portal "Переправа"*. Dostupno: <<http://pereprava.org/privacy/505-psevдохristianskaya-sekta-adventisty-sedmogo-dnya.html>>. [14 Kvitin 2021].